

Markedets magiske evner

Siden det tidlige 80-tallet har en dyp tro på det frie markedets magiske evne til å løse verdens problemer bredt om seg. Men det viktige kjennetegnet ved det kapitalistiske markedet er ikke muligheter eller valg, men tvang og press.

EFFEKTIVITET foretrekkes framfor sosial rettferdighet. Det blir klart illustrert av forsøkene fra Verdensbanken og IMF i å presse ny-liberalisme på den tredje verden gjennom strukturalpasinger. For å sitere USAs FN-ambassadør: *vi må også bekjempe, både i FN og i nord-sør-dialogen, et huert og på stille spørsmålsteget ved å ghyten av fritt marked og fritt næringsliv i tredje verden-landene.*

På 80-tallet entra vi den neoliberalistiske æra. I denne nye æra, blir ikke markedet lengre betraktet som et teknisk hjelpemiddel for å fordele varer og tjenester, men heller som den eneste måte å regulere samfunnet på. Uten tvil er denne perioden preget av en dyp tro på markedets magiske evne til å løse verdens problemer.

Myter om markedet

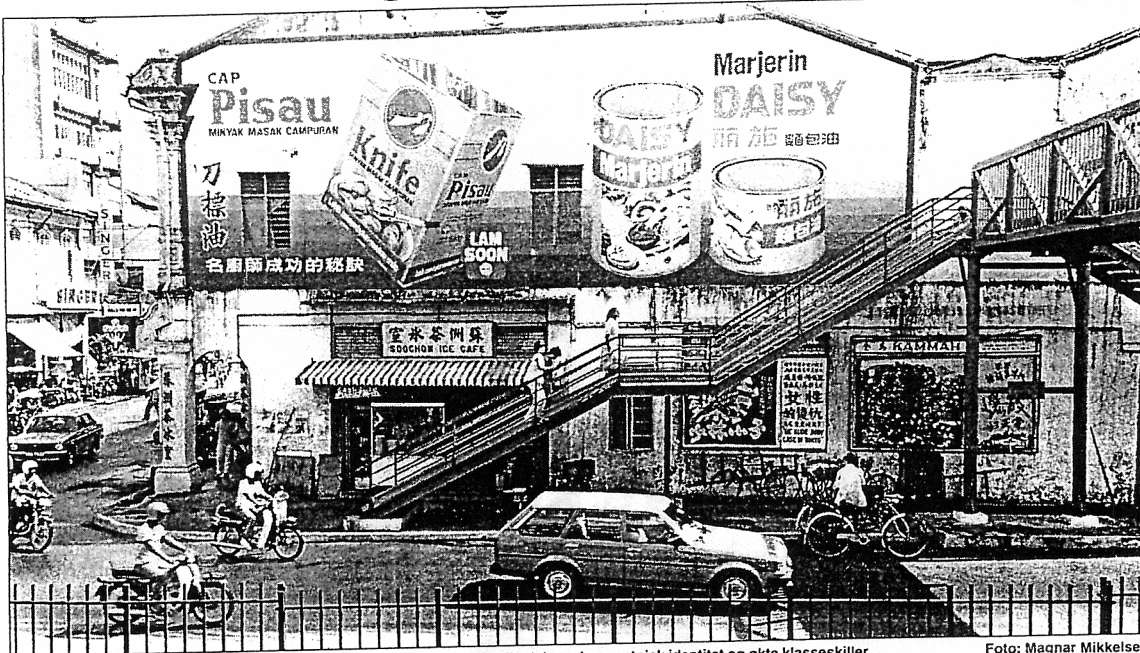
I Vesten er det bred enighet om at prinsippet om frie markeder er positivt knyttet sammen med demokrati og frihet, og at frie markeder er det beste mulige system for hele menneskeheten.

I den tredje verden er det propagandert og ofte innført nesten som religiøs ideologi, backet opp med blind tro - i fravær av logikk og historisk erfaring. På mange områder får virkningen av det frie markedet dramatiske konsekvenser på samfunnet. Men markedet likevel framstår som den eneste mulige vei til utvikling, til tross for utallige mislykte erfaringer.

En vanlig person oppfatter markedet som et sted der kjøpere og selgere møtes for å utveksle varer og tjenester. Det er vanligvis sagt at markedet representerer en mulighet for kjøp og salg. Og det sies at friheten garanteres med visse reguleringsmekanismer som sikrer en rasjonell økonomi, der tilbud møter etterspørsel og det tilbys varer og tjenester som forbrukerne frivillig velger. Dette skal vise at kapitalismen er et fredelig samfunn og at ingen undertrykking forekommer.

Men i kontrast til dagens framstilling av kapitalismen, finner vi i historien at utvikling av markedet aldeles ikke har vært så fredelig som det i dag fremstilles av markedstilhengere.

Sannheten er at systemet, der visse grupper ble tvunget til å selge sin arbeidskraft mens andre kunne kjøpe arbeidskrafta, ble skapt ved hjelp av ubehagelige midler som involverte naken vold og å ta fra visse grupper deres levebrød. De liberale ignorerer at arbeidskrafta blir vare og klasseutbyttinga, ble skapt ved hjelp av ubehagelige midler som involverte naken vold og å ta fra visse grupper deres levebrød. De liberale ignorerer at arbeidskrafta blir vare og klasseutbyttinga, ble skapt ved hjelp av ubehagelige midler som involverte naken vold og å ta fra visse grupper deres levebrød. De liberale ignorerer at arbeidskrafta blir vare og klasseutbyttinga, ble skapt ved hjelp av ubehagelige midler som involverte naken vold og å ta fra visse grupper deres levebrød.



Den kapitalistiske utviklinga i tredje-verden-land som Malaysia har ført til ødeleggelse av etnisk identitet og økte klasseskiller.

Foto: Magnar Mikkelsen

ligheter eller valg, men tvang og press.

Under kapitalismen er folk tvunget til å innordne seg markedsrelasjoner for å få tilgang til livsnødvendigheter og dermed erfarer de det kapitalistiske markedets diktat, som konkurranse, akkumulasjon, profittmaksimering og økende produktivitet. Disse faktorer regulerer ikke bare de økonomiske transaksjonene, men også de sosiale relasjonene.

De liberale antar at folk alltid handler i tråd med reglene for kapitalistisk fornuft, dvs. at de søker tjenestene og gjennom dette forsøker å øke produktiviteten. Dette skal igjen føre til økonomisk vekst. En slik forklaring blir tilbakevist av Karl Polanyi i hans bok «The Great Transformation». Han anfører at motivet «individuell for tjenestene gjennom bytte på markedet» aldri var det dominerende prinsippet i økonomisk liv før den industrielle revolusjonen i Vesten. Også der markedet var høyt utviklet, spilte ikke-økonomiske relasjoner som kaster, slektskap og geografiske og politiske kontakter en viktig rolle. Polanyi hevder at bare i det moderne samfunnet blir mennesker og naturen behandlet som rene varer, og bare der blir samfunnet som sådan et «vedheng» til markedet.

I førdindustrielle samfunn eksisterer markeder, og de var viktige, men de ble underordnede deler av det økonomiske liv og dominert av andre prinsipper for økonomisk utførelse.

Vi ser at markedet ikke bare fungerer som en upersonlig tvang, men også som et direkte instrument for klassemakt gjennom kapitalens kontroll av arbeidskrafta. Statsmakten blir åpenlyst brukt til å utvikle nye markeder og til å tukte den tredje verden. Kapitalismen har et

desperat behov, ikke bare for å kvitte seg med konkurrenter, men også til å finne nye markeder - uansett pris. Kapitalismens ekspansjon viser historisk at tross rask utvikling av produktivkreftene, vil markedene i dette stadium ikke tillate dem å vokse videre uten å forverre forholdene for store grupper av befolkningen i den tredje verden og ødelegge miljøet.

Ingen fri møteplass

Hvis vi virkelig vil forstå markedet og forandringen gjennom tidene kan vi ikke bare se på tilbud, etterspørsel og priser for hva markedet gjør, vi må også se på hva det er. Hvilke hensikter og motiver har menneskene.

Ideelt sett er individet totalt fritt til å handle etter egne interesser. Dermed blir individet på markedet ikke lenger sett på som sosiale vesener med visse rettigheter og plikter. Man antar at de skal være i stand til å handle med enhver de velger og være villige til å handle med hverandre til felles fordel.

Men markedet er ikke bare et felt for rene, frivillige transaksjoner av frie individer. Tvert imot, denne overflatiske måten å se på utveksling av varer er ideologi. Markedssystemer er ikke naturlige, men er påtvungne og menneskeskapt institusjoner. Markedet blir kontrollert av ulike tradisjonelle politiske, sosiale og moralske begrensninger og forsterket av en rekke politiske og kulturelle nyskapingner. Med andre ord, eksistensen og veksten av markedet er avhengig av institusjoner og sosio-kulturelle verdier.

Nå er tendensen å gi markedet full frihet og makt over de sosiale institusjonene. I en rekke tredje-verden-land blir markedet sett på som en uunnagelig kraft, og det blir derfor stadig vanskeligere å begrense dens framvekst. De neoliberale hev-

der at et land vil ha økonomisk suksess i det minste i form av økt økonomisk vekst hvis det liberaliserer sin økonomi. Det er fullstendig galt. Det fins ikke noe historisk eksempel på land som har gått inn i rask økonomisk vekst på basis av bare et fritt marked.

I tillegg bryr ikke neoliberal økonomisk teori seg med fordelingsvirkningene av politikken som blir anbefalt. Teorien sier at markeder effektivt får riktige priser - da vil de bli økt utkomme, og går ikke lenger enn det.

Det vil være tåpelig å tro, at den lange historiske prosess fra den fysiske markedsplassen til idealmarkedet er en selvregulerende prosess - en enkel og spontan utvikling. På den annen side var en radikal endring i verdier nødvendig for å gå fra den begrensede og kontrollerte markedet som fins i en rekke historiske og kulturelle situasjoner, til dagens, med mer eller mindre generelle aksept av markedets grenseløse utbredelse.

I begynnelsen av den industrielle revolusjonen i England var det behov for et stort antall frie arbeidere. Arbeidskrafta ble tvunget vekk fra sin jord. I forskjellige deler av verden var det uttrykte målet å påtvinge tvangsarbeid, skatter eller ødeleggelse av lokalt håndverk og lokal industri for å bane veien for de nye markeder for imperievarer. Det var nødvendige forutsetninger for å trekke de «innfødte» inn i markedsrelasjoner som «fri arbeidskraft» eller gjennom frivillig salg av produktene for penger. Skatt fremmer sirkulasjon av penger som gir fordeler for handelen, sa Lord Lugard, en britisk kolonitjenestemann i Afrika.

Identiteten forsvinner

For storparten av befolkninga i den tredje verden betyr kapitalistisk utvikling ødeleggelse av etnisk identitet og etablerte solidaritetsnettverk som har legitimert

egeninteresse som motivasjon. Svært ofte betyr kapitalistisk utvikling muligheter for en liten minoritet til å skape seg store fortjenester på bekostning av majoriteten. Med penger som en overordnet verdi, teller liv mindre. Det sosiale imperativ er helt åpenbart å tjene penger på enhver mulig måte.

De rike og mektige kjemper for flere materielle fordeler. I en vanskelig økonomisk situasjon i den tredje verden, forsøker handelsmenn, svært ofte med suksess, å skape knapphet på basisvarer ved midlertidig å trekke dem tilbake fra markedet. Slike profittorienterte aktiviteter kan gi fordeler for noen, men truer selve livet for mange andre.

Importerte, moderne luksusvarer blir symboler på materiell suksess for noen, men for de fattige kan slik import true selve livet fordi landet ikke kan bruke overskuddet til å investere i produksjon av livsnødvendigheter. Slik gjør kapitalistisk utvikling i den tredje verden de allerede rike rikere, mens de fattige blir ytterligere ekskludert og marginalisert.

I tråd med den neoliberale syn på historien, helt fra de tidlige markedsplasser til dagens æra som et prisstyrende prinsipp, har det vært en progressiv utvikling fra et sterkt begrensa marked til et ubegrensa marked. Hvis dette blir tatt for gitt, er markedsoppførsel åpenbart den eneste og universelle veien til velstand.

Det er også en form for ekspropriasjon av mangfoldige sosiale relasjoner for å tvinge alt inn i markedets ensretting. Kapitalistisk utvikling tvinger noen til å selge sin arbeidskraft til andre og historien har vist at en slik utvikling aldeles ikke har vært fredelig.



KALIM SIDDIQUI
er dr. philos i jordbruksøkonomi ved Senter for utviklingsstudier, Universitetet i Bergen

Klassekampen - 10.8.96
Oslo - Norway